

9. Кадцын Л. М. Музыкальное искусство и творчество слушателя. – М.: Высшая школа, 1990. – 303 с.
10. Коваленко А. Б. Психологія розуміння. – К., 1999. – 184 с.
11. Костюк А. Г. Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования: Сб. ст. – К.: Муз. Украина, 1986. – 126 с.
12. Сохор А. Вопросы социологии и эстетики музыки. – Л.: Советский композитор, 1981. – 295 с.
13. Теплов Б. М. Избранные труды: В 2-х т. Т. 1. – М.: Педагогика, 1985.
14. Delige I., Melen M. Cue abstraction in de representation of musical form // Perception and cognition of music / I. Delige, J. A. Sloboda et al (Eds.). – Hove Pchihology Press; Taylor & Francis, 1997. – P. 387 – 412. 28 с.
15. Intons-Peterson M.-J. Components of auditory imagery // Auditory imagery / D. Reisberg (Ed.). – Hillsdale (NJ): Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1992. – P. 45 - 71.

The article singles out the listening stage musical activities adolescents and their understanding of musical material.

Key words: music the listening activity, music perception, hearing, imagination, teen musical information.

УДК 378.147.134:784

Прядко О. М.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СПІВАЦЬКОГО ДИХАННЯ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ВОКАЛУ

У статті розглядаються питання вокальної підготовки студентів музично-педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів; розкривається проблема формування навичок співацького дихання у майбутніх педагогів-музикантів.

Ключові слова: вокальна педагогіка, майбутній педагог-музикант, розвиток співацького голосу, співацьке дихання, типи співацького дихання, опора співацького звуку.

Співацький голос є основним інструментом професійної діяльності вчителя музики. Тому важливим елементом фахової підготовки майбутніх педагогів-музикантів є розвиток їх вокальних умінь та навичок, озброєння студентів ґрунтовними знаннями в галузі вокальної педагогіки та методики викладання вокалу. Володіння вчителем музики співацьким голосом еталонного звучання, позбавленим будь-яких недоліків голосоутворення є важливою умовою його фахової компетентності.

Вокальна підготовка студентів музично-педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів включає кілька складових. Це розвиток вокально-технічних умінь та навичок, формування вміння координувати власний процес голосоутворення за рахунок навичок вокально-слухового контролю, розвиток вокально-виконавських умінь, озброєння студента фаховими знаннями.

Важливою складовою комплексу технічних вокальних умінь та навичок майбутніх учителів музики є розвиток співацького дихання. У вокальному мистецтві до голосу вокаліста та його дихання ставляться підвищені вимоги. Дихання є енергетичним фактором, від якого залежить сила співацького звуку, його тривалість та тембральне забарвлення. Тому розгляд питання формування навичок співацького дихання у студентів музично-педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів є **актуальним** на даному етапі розвитку сучасної мистецької освіти.

Проблемі розвитку співацького дихання багато уваги приділяли науковці у галузі вокальної педагогіки. Найбільш ґрунтовні праці у вивченні цього питання належать Л. Дмитрієву, Ф. Заседателеву, Н. Жинкіну, Л. Работнову, Ф. Вітту, О. Пекерській.

Метою статті є здійснення аналізу процесу формування навичок співацького дихання майбутніх педагогів-музикантів у ході їх вокальної підготовки.

Спів – це складний психофізіологічний процес. Найменше відхилення від нормального функціонування будь-якого компонента співацького процесу призводить до порушення функціонування решти. До таких наслідків призводить і невизначеність установок співацького дихання в процесі навчання. У співі, як і в мовленні, звичайне дихання видозмінюється, ускладнюється і переходить у фонаційне внаслідок приєднання до функції газообміну голосоутворюючої функції. Специфічні вимоги до дихання у співі вимагають спеціальної його організації для співацького процесу.

В епоху старої італійської школи співу диханню приділяли недостатньо уваги. Багато педагогів обмежувалися вказівкою “дихайте добре” (*resperita bene*) [4, с. 62]. Сучасні погляди на співацьке дихання в українській вокальній педагогіці ґрунтуються на фундаментальних працях вітчизняних та зарубіжних учених, теоретичних та методологічних постулатах світової вокальної практики. Проте й до сьогодні у вокальній педагогіці побутують суб’єктивні погляди на процес розвитку співацького дихання, використовуються емпіричні підходи у викладанні вокалу.

Співацьке дихання лежить в основі процесу звукоутворення, за його відсутності утворення співацького звуку було б неможливим. Повітря, яке протікає крізь голосову щілину, може впливати на активність роботи голосових м’язів, підвищення тону голосових складок, покращення їх працездатності та витривалості. Активна робота дихальних м’язів сприяє підвищенню працездатності гортані. Її робота значно полегшується під час активності м’язів дихальної системи. Тому від правильності формування навичок співацького дихання залежить якість співацького звуку вокаліста.

Органи дихального апарату включають трахею, бронхи, легені, групи м’язів-вдихачів (м’язи, що піднімають та розсувають ребра) та м’язів-видихачів (група м’язів, які опускають ребра та м’язи черевного преса), діафрагму. Робота гладких м’язів, які знаходяться в підслизовій оболонці, що вистилає дихальні шляхи, контролюється з боку вегетативної системи організму і не підлягає вольовому контролю свідомості людини. Діафрагма (грудочеревна перепона) – м’яз який має куполоподібну форму. Опускання діафрагми при вдихові повітря відбувається за рахунок скорочення її м’язових волокон. Під час видиху м’язи діафрагми розслаблюються, і вона набуває форми купола. Видих може відбуватись пасивно та активно. Активний видих, який притаманний співові, відбувається за рахунок роботи м’язів-видихачів.

У процесі роботи над розвитком співацького дихання студентам необхідно пояснювати, що легені позбавлені будь-якої активності, завдяки якій вони могли б розширюватися, вбираючи в себе повітря, або спадатися, виштовхуючи його. Легені пасивно рухаються за рухами грудної клітки і змінюють свій об’єм під дією скорочення і розслаблення діафрагми. Тому основна увага в ході формування навичок співацького дихання має спрямовуватися на розвиток навичок керування роботою діафрагми та м’язів, які беруть участь у процесі дихання та підлягають свідомому контролю людини.

У вокальній педагогіці розрізняють кілька типів співацького дихання: грудний (ключичний, реберний), реберно-діафрагматичний, нижньореберно-діафрагматичний, діафрагматичний (абдомінальний).

При використанні ключичного типу дихання активно включаються у роботу м’язи верхнього відділу грудної клітки, шиї, плечового поясу. М’язи шиї при цьому напружені, що призводить до скутості гортані, утруднення звукоутворення у співі. Під час використання такого типу дихання неможливо набрати достатньої кількості повітря у легені, окрім цього виникають значні труднощі в керуванні процесом видиху. У вокальній педагогіці використання ключичного типу дихання не бажане.

В ході застосування в процесі фонації реберно-діафрагматичного типу співацького дихання у вдиху рівномірно беруть участь грудна стінка і діафрагма. Під час використання змішаного нижньореберно-діафрагматичного типу дихання активізується робота м’язів грудної клітки, черевного преса, діафрагми. Під час вдиху нижні ребра розширюються,

а грудна клітка залишається майже нерухомою. Складаються сприятливі умови для здійснення глибокого вдиху та подовженого видиху. При такому диханні студент добре відчуває рух передньої стінки живота, що створює найкращі умови для свідомого регулювання процесу співацького дихання. Тому у вокальній педагогіці цей тип дихання вважається оптимальним.

Абдомінальний тип дихання сприяє активізації скорочення діафрагми, м'язів черевного пресу. В ході використання цього типу співацького дихання грудна клітка залишається малорухомою, вдих здійснюється за рахунок опускання діафрагми. Живіт при цьому подається вперед. Такий тип дихання притаманний переважно чоловікам.

З досвіду роботи переконуємось, що у співі вокалісти використовують змішаний тип дихання із залученням у більшій чи меншій мірі певної частини дихального апарату. Основним критерієм ефективності співацького дихання використовуваного студентом, є якість співацького звуку, тому, у випадку сформованості у студента правильних навичок голосоутворення при використанні грудного або реберно-діафрагматичного типу дихання, кардинальних змін останніх здійснювати не варто, щоб уникнути порушення сформованої системи рефлексів. Але, зауважимо, що при використанні нижньореберного-діафрагматичного типу співацького дихання, внаслідок активізації роботи діафрагми, регуляційна її функція підвищується, що є необхідною умовою успішного процесу фонації. Результатом глибокого вдиху при даному типі дихання є понижене положення гортані, яке впливає на резонаторні та акустичні якості ротоглоткового каналу. Тоді як при використанні ключичного типу дихання активно працюють м'язи плечового пояса та передньої частини шиї, що призводить до скутості нижньої щелепи та під'язикової кістки, і як наслідок, порушення роботи гортані. Також знижується регуляційна функція діафрагми внаслідок її пасивності при даному типі дихання.

Співацьке дихання, як і звичайне дихання складається з двох фаз (вдиху та видиху). Але існують специфічні особливості співацького дихання зумовлені процесом звукоутворення у співі. Так, в процес співацького дихання між фазами вдиху та видиху відбувається миттєва затримка повітря (пауза). Окрім цього співацьке дихання відрізняється від звичайного свідомим регулюванням з боку вокаліста. Під час співу кількість дихальних рухів значно зменшується, змінюється темп та ритм дихання. Співацьке дихання характеризується значним подовженням видиху, створенням значного тиску повітряного стовпа на голосові складки. Це призводить до збільшення інтенсивності роботи дихальних м'язів.

Утворенню співацького звуку передуює вдих. Під час вдиху відбувається скорочення дихальних м'язів (зовнішніх міжреберних м'язів, що піднімають ребра, та драбинчастих м'язів), ребра піднімаються, діафрагма також скорочується. Це призводить до збільшення порожнини грудної клітки та зміни внутрішньогрудного тиску, що викликає притік повітря до легень.

Під час співацького вдиху, крім наповнення легенів повітрям, відбувається підготовка голосового апарату до процесу голосоутворення. Тому від правильності співацького вдиху в значній мірі залежить якість утворюваного звуку. Проте зосереджувати надмірну увагу студента на процесі вдиху не потрібно, тому що це може призвести до скутості голосового апарату, порушення кантилени у співі.

Повітря у співі необхідно брати безшумно, набираючи достатню його кількість для виконання вокальної фрази. Помилковим є намагання студента брати надмірно велику кількість повітря, намагаючись таким чином подовжити співацький видих. Студенту необхідно пояснити, що при переборі повітря порушується координування процесу голосо-видобування, утруднюється подача звуку, що призводить до неправильного звукоутворення.

Недоліком процесу голосоутворення, який часто зустрічається у недосвідчених вокалістів є наявність шуму під час співацького вдиху. Поява шуму свідчить про скутість голосового апарату, або про наявність захворювань його органів. Шум при вдисі виникає в результаті тертя повітряного струменя об недостатньо розкриті голосові складки. Окрім негативного впливу на якість співацького звуку, шумний вдих під час співу шкодить голосовим складкам, викликаючи їх сухість, подразнення слизової оболонки гортані.

Шумом часто супроводжується поверхнєве ключичне дихання, при чому об'єм грудної клітки збільшується незначною мірою, відповідно немає сприятливих умов для глибокого дихання у співі, набору достатньої кількості повітря у легені.

Для усунення шуму під час співацького вдиху педагогу потрібно фіксувати увагу студента на цій проблемі, підвищуючи рівень контролю за процесом вдиху. Окрім цього подоланню такого недоліку голосоутворення сприяє відновлення природності роботи органів голосоутворення, усунення скутості гортані у співі.

Вдих під час співу потрібно здійснювати через рот і ніс одночасно, що забезпечує можливість безшумного набору достатньої кількості повітря. Окремі педагоги наполягають на тому, що у співі найбільш прийнятним є вдих виключно через ніс, що дозволяє вокалісту краще відчувати роботу дихальних м'язів, глибину вдиху. На нашу думку, вдихання повітря виключно носом доцільно використовувати під час виконання вокально-технічних вправ, що дозволить студенту краще налагоджувати координацію співацького дихання. Але під час виконання вокалізів та художніх вокальних творів доцільним є здійснення вдиху через ніс і рот одночасно оскільки вдихання повітря виключно носом призводить до скутості голосового апарату, утворення недопустимих затримок у співацькому процесі. Окрім цього такий вдих справляє негативне враження на глядача.

Вплив на формування правильного співацького вдиху можна здійснювати через використання прийому "напівпози́ху", який сприяє активізації діяльності гладкої мускулатури трахеї та бронхів, досягненню оптимального розширення глотки, що збільшує її резонаторні властивості і призводить до підсилення сили звука, підвищує тонус діафрагми та інтенсивність змикання голосових складок. Вже на початковому етапі навчання необхідно прививати студентам звичку свідомо поєднувати вдих з формуванням відчуття "напівпози́ху", що позитивно впливає на процес звукоутворення.

Для здійснення глибокого співацького вдиху повітря потрібно набирати в нижній відділ грудної клітки, при активному розширенні нижніх ребер. Рух нижніх ребер вбоки та вгору призводить до значного збільшення об'єму грудної клітки. Окрім цього розширення ребер призводить до розтягнення діафрагми, що складає найкращі умови для її роботи у співі. Виробленню навичок правильного співацького вдиху сприяє використання глибокого, спокійного співацького дихання (нижньореберного-діафрагматичного).

Під час видиху ребра та груди́на під дією м'язів (внутрішніх міжреберних, м'язів живота та квадратного м'яза попереку) опускаються донизу, а діафрагма відтісняється догори. При цьому об'єм грудної порожнини зменшується, легені скорочуються і з них виходить повітря.

Під час роботи над розвитком подовженого співацького видиху, з повним перетворенням повітря у звукову енергію варто використовувати прийом збереження вдихальної установки протягом усього процесу співу, що передбачає розвиток здатності м'язів-вдихачів продовжувати скорочуватися поряд із активною роботою м'язів-видихачів, заповільнюючи таким чином процес видиху. Формування вдихальної установки під час співу передбачає не лише утримування грудної клітки у позиції вдиху, а й особливу підготовку до роботи органів голосоутворення, вибудовування органів ротоглоткового каналу в положення "напівпози́ха".

Відпрацювання навички вдихальної установки вимагає утримувати грудну клітку у стані вдиху (трохи піднятою, ребра злегка розширеними) та зберігати активність дихальних м'язів. Застосування даного прийому сприяє правильній організації всього співацького процесу, інтенсивності роботи голосової щілини, виробленню навички економного витрачання повітря, швидкому й ефективному його добору.

Формування навички збереження вдихальної установки під час співу починається з фіксування уваги студента на тому, що між вдихом та видихом у співі відбувається миттєва затримка дихання, під час якої здійснюється налаштування дихального апарату з вдиху на видих. О.Пекерська зазначає, що ця затримка не повинна перетворюватися ні на зупинку, ні на паузу у вокальному процесі. Педагог пише: "Головне, щоб ця пауза залишалася такою ж миттєвою і природною, чітко перемикала вдих на видих у співі" [6, с. 24.]

Основною вимогою до видиху в процесі співу є його подовження. Видих у співі є значно довшим, ніж у побутовому мовленні, контрольованим свідомістю вокаліста. Його тривалість підпорядковується технічним та художнім вимогам виконання художнього вокального твору чи вокалізу. Важливими умовами правильного співацького дихання є економне витрачання повітря в процесі фонації та плавність видиху.

Економність використання видихуваного повітря в співі вимагає поступовості та рівномірності видиху, відсутності поштовхів. Це сприяє максимальному перетворенню повітряної енергії у звук. Здатність повністю перетворювати повітря, що виходить з легенів під час співу в звук, є ознакою майстерного володіння вокалістом навичками співацького дихання.

Вокаліст-початківець часто намагаються подовжити співацький видих за рахунок набору надміру великої кількості повітря у легені. Педагог вокалу має попереджати студента про те, що перебір повітря призводить до скутості голосових органів, надмірного тиску повітря на голосові складки та втрати координації процесу дихання. Недосвідчений вокаліст, набравши велику кількість повітря, витрачає його вже при виконанні перших звуків вокальної фрази. Це викликає потребу частого добору повітря, призводить до швидкої втоми дихальних органів, втрати тону м'язів, які задіяні у процесі фонації. Студент має прагнути досягти подовження співацького видиху не за рахунок вдихання великої кількості повітря, а завдяки оволодінню навичками керування роботою дихального апарату в співі.

Під час вимовляння звуків мови процес дихання починає підпорядковуватися функціонуванню гортані та органів артикуляції. Виникнення різних звуків вимагає подачі необхідної кількості повітря та утворення відповідного підскладкового тиску. Голосовий апарат людини має здатність керувати інтенсивністю повітряного стовпа при вимовлянні голосних, регулюючи гучність їх звучання. Виконання цієї функції належить диханню. Формування підскладкового тиску повітря здійснюється рефлекторно і не підлягає вольовому контролю людини. Вокаліст може свідомо керувати лише загальною подачею повітря при вимовлянні того чи іншого звуку.

Вміння підтримувати необхідний для голосоутворення підскладковий тиск видихуваного повітря називається опорою дихання, яка є складовою співацької опори. Взаємодія голосових складок та дихання визначає опору співацького звука. Правильність формування співацької опори залежить не лише від узгодженості в роботі дихання та голосових складок, але й від правильного функціонування органів надскладкового відділу голосового апарату (глотки, ротової порожнини, артикуляційних органів).

В ході формування навичок співацького дихання в студентів музично педагогічних спеціальностей варто застосовувати методи впливу на співацьке дихання, спрямовані на формування швидкого і глибокого вдиху та рівномірного повільного видиху, вироблення навички відчуття опори звуку, розвитку дихальних м'язів, вироблення навички підтримки стабільного рівня підскладкового тиску повітря. Вплив на процес розвитку співацького дихання необхідно здійснювати через зосередження уваги студентів на роботі дихального апарату, розвитку умінь аналізу роботи дихальних груп м'язів, координування дихальних рухів, контролю підскладкового тиску повітря.

Отже, можемо зробити наступні висновки:

- співацький голос є основним інструментом професійної діяльності вчителя музики, тому володіння педагогом-музикантом співацьким голосом еталонного звучання, позбавленим будь-яких недоліків голосоутворення, є важливою умовою його фахової компетентності;
- розвиток співацького дихання є важливою складовою комплексу вокально-технічних умінь та навичок майбутніх педагогів-музикантів;
- в процесі вокальної підготовки студентів музично-педагогічних спеціальностей можна застосовувати методи впливу на співацьке дихання, спрямовані на формування швидкого, глибокого вдиху та рівномірного, подовженого видиху, вироблення навички відчуття опори звуку, вироблення навички підтримки стабільного рівня підскладкового тиску повітряного стовпа;

- вплив на процес розвитку співацького дихання необхідно здійснювати через зосередження уваги студентів на роботі дихального апарату, розвиток умінь аналізу роботи дихальних груп м'язів, координування дихальних рухів, контролю підкладкового тиску повітряного стовпа.

Список використаних джерел

1. Антонюк В.Г. Постановка голосу : навчальний посібник для студентів вищих муз. навч. закладів / Валентина Геніївна Антонюк. – К. : Українська ідея, 2000. – 68 с.
2. Дмитриев Л. Основы вокальной методики : учеб. пособ. для муз. вузов / Леонид Борисович Дмитриев. – М. : Музыка, 1968. – 675 с.
3. Доронюк В.Д. Основы вокально-педагогичної творчості вчителя музики: навч. посіб. для викладачів і студентів вищих навч. закладів і вчителів музики шкіл різного типу / В.Д.Доронюк, М.Ю.Сливоцький. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – 306 с.
4. Как научиться петь. – М. : Благо, 2002. – 128 с.
5. Менабени А.Г. Методика обучения сольному пению / Анджелина Георгиевна Менабени. – М. : Просвещение, 1987. – 93 с.
6. Пекерская Е.М. Вокальный букварь / Е.М. Пекерская. – М. : Музыка, 1996. – 94 с.
7. Юссон Р. Певческий голос: Исследование основных физиологических и акустических явлений певческого голоса / Рауль Юссон. – М. : Музыка, 1974. – 262 с.

The questions of vocal preparation of students of musical pedagogical specialities of higher educational establishments are examined in the article; the problem of forming of skills of breathing of singer opens up for the future teachers of musicians.

Key words: *vocal pedagogics, development of voice of singer, breathing of singer, types of breathing of singer, support of sound of singer, future music master.*

УДК 378.015.31:78

Сопіна Я. В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Стаття присвячена питанням формування естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва. Розкрито сутність естетичної культури особистості, дано визначення поняттю «формування естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва», розглянуто психолого-педагогічні умови розвитку естетичної культури студентів-музикантів в процесі їх професійної підготовки.

Ключові слова: *естетична культура, формування, вчитель музичного мистецтва, психолого-педагогічні умови.*

В умовах національно-культурного відродження України пріоритетними напрямками освіти стають розвиток і вдосконалення духовно-естетичної культури кожної особистості, надання умов для її художньо-творчого самовираження, самовдосконалення. Практична реалізація цих завдань залежить, перш за все, від учителя, здатного вільно орієнтуватися в культурних, художніх, духовно-естетичних цінностях, розуміти особливості розвитку естетичної культури, володіти науковою естетичною інформацією, використовувати особистий